

СЕКЦІЯ 1 СОЦІАЛЬНІ СТРУКТУРИ ТА СОЦІАЛЬНІ ВІДНОСИНИ

СТЕРЕОТИПИ ТА ПЕРЕКОНАННЯ ВПО У КОНТЕКСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ ПІД ЧАС ВІЙНИ: ВИКЛИКИ ТА ПРАКТИКИ АДАПТАЦІЇ

STEREOTYPES AND BELIEFS OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS (IDPS) IN THE CONTEXT OF THE TRANSFORMATION OF THE SOCIAL SERVICES SYSTEM DURING THE WAR: CHALLENGES AND ADAPTATION PRACTICES

У статті розглядаються питання впливу стереотипів і переконань внутрішньо переміщених осіб (ВПО) на процеси адаптації в нових громадах у контексті трансформації системи соціальних послуг під час війни в Україні. Визначено, що війна стала потужним каталізатором змін у соціальній сфері, одночасно загостривши старі та створивши нові виклики для ефективного надання допомоги ВПО. Враховуючи те, що трансформація системи соціальних послуг під час війни вимагає гнучкості, адаптивності та орієнтації на реальні потреби бенефіціарів, вивчення стереотипів і переконань, які існують у середовищі ВПО та приймаючих громад, є критично важливим для розробки ефективних моделей взаємодії та побудови довіри між громадянами і державними структурами. Акцентовано увагу на упередженості та стереотипності мислення, які значною мірою впливають на поведінку самих ВПО, так і на сприйняття їх з боку приймаючих громад та фахівців соціальних служб. Досліджено основні типи стереотипів, серед яких переважають уявлення про ВПО як про надмірно залежних або пасивних отримувачів допомоги, що ускладнює їхню інтеграцію та посилює соціальну ізоляцію. Аналізуються переконання ВПО стосовно системи соціальних послуг, зокрема, очікування, рівень довіри, оцінка якості та доступності послуг. Особливу увагу приділено трансформаційним процесам у соціальній політиці, спрямованим на адаптацію сервісів до умов воєнного часу: розвитку мобільних соціальних служб, мультидисциплінарних підходів, індивідуалізації програм допомоги. Окреслено основні виклики у сфері подолання стереотипів, включаючи потребу в підвищенні компетентності соціальних працівників та запровадження програм соціальної згуртованості на місцевому рівні. Висвітлено кращі практики адаптації, що сприяють ефективнішій інтеграції ВПО: створення центрів підтримки громади, навчальні проєкти для самих переміщених осіб, ініціативи щодо зміцнення довіри між різними групами населення. Стаття підкреслює необхідність комплексного підходу до подолання стереотипів і вдосконалення соціальних послуг для забезпечення довгострокової стійкості громад у післявоєнний період.

Ключові слова: внутрішньо переміщені особи, ВПО, війна, соціальні послуги, стереотипи, виклики для внутрішньо переміщених осіб, виклики війни, система соціальних послуг.

The article examines the impact of stereotypes and beliefs of internally displaced persons (IDPs) on adaptation processes in new communities in the context of the transformation of the social services system during the war in Ukraine. It is determined that the war has become a powerful catalyst for changes in the social sphere, simultaneously exacerbating old and creating new challenges for the effective provision of assistance to IDPs. Considering that the transformation of the social services system during wartime requires flexibility, adaptability, and a focus on the real needs of beneficiaries, the study of stereotypes and beliefs existing within IDP communities and host communities is critically important for developing effective interaction models and building trust between citizens and governmental structures. The article highlights the influence of bias and stereotypical thinking, which significantly affects the behavior of IDPs themselves, as well as their perception by host communities and social service professionals. The main types of stereotypes are explored, among which prevail perceptions of IDPs as excessively dependent or passive recipients of assistance, complicating their integration and intensifying social isolation. The beliefs of IDPs regarding the social services system, including expectations, the level of trust, and the evaluation of the quality and accessibility of services, are analyzed. Special attention is given to transformational processes in social policy aimed at adapting services to wartime conditions: the development of mobile social services, multidisciplinary approaches, and the individualization of assistance programs. The main challenges in overcoming stereotypes are outlined, including the need to enhance the competence of social workers and implement social cohesion programs at the local level. Best adaptation practices that contribute to more effective integration of IDPs are highlighted: the creation of community support centers, educational projects for IDPs themselves, and initiatives aimed at strengthening trust among different population groups. The article emphasizes the need for a comprehensive approach to overcoming stereotypes and improving social services to ensure the long-term resilience of communities in the post-war period.

Key words: internally displaced persons, IDPs, war, social services, stereotypes, challenges for IDPs, war challenges, social services system.

УДК 316.4:314.7
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2025.72.1.1>

Бровдій М.Ю.

аспірантка кафедри соціології та соціальної роботи
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Безносько В.В.

аспірант кафедри соціології та соціальної роботи
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Повномасштабна війна в Україні з 2022 року призвела до безпрецедентних масштабів внутрішнього переміщення населення. Мільйони людей були змушені покинути свої домівки та адаптуватися до нових реалій, що, в свою чергу, спричинило глибокі соціальні трансформації. В умовах кризової ситуації виникла нагальна потреба реформування системи соціальних послуг для забезпечення ефективної підтримки ВПО. Однак процес адаптації ускладнюється наявністю стереотипів та переконань щодо ВПО як серед приймаючих громад, так і самих переміщених осіб. Стереотипи це спрощені уявлення, які часто формуються на основі неповної або викривленої інформації. Вони можуть стати бар'єрами у процесі інтеграції ВПО в нові спільноти, призводити до соціальної ізоляції, дискримінації та знижувати ефективність соціальної допомоги. Водночас самі ВПО часто мають усталені уявлення про систему соціальних послуг, їх доступність та якість, що також впливає на взаємодію із соціальними службами [6, с. 104].

Трансформація системи соціальних послуг під час війни вимагає гнучкості, адаптивності та орієнтації на реальні потреби бенефіціарів. Вивчення стереотипів і переконань, які існують у середовищі ВПО та приймаючих громад, є критично важливим для розробки ефективних моделей взаємодії та побудови довіри між громадянами і державними структурами [5, с. 62]. Саме тому дослідження цієї проблематики має не лише наукову, але й прикладну цінність для вдосконалення соціальної політики та практик підтримки [2; 3].

Дослідницький інтерес до вивчення стереотипів і переконань ВПО в контексті змін у системі соціальних послуг фокусується на кількох ключових напрямках. Шапошникова І. В. та Пристай І. Р. вели дослідницькі пошуки в напрямку впливу стереотипів на доступ до соціальних послуг та переконання ВПО щодо системи соціальних послуг [8]. Недря К. М., Трубавіна І. М. та Чередниченко О. Ю. здійснювали аналіз нових підходів, які застосовуються у роботі з ВПО: мультидисциплінарні команди, мобільні соціальні послуги, інтеграція психологічної підтримки тощо [4, с. 42]. Трубавіна І. М. досліджувала взаємодію ВПО з громадою, зокрема практики побудови довіри і залучення ВПО до процесу ухвалення рішень на місцевому рівні (наприклад, через участь у громадських слуханнях, консультаціях тощо) [7, с. 322]. Так, дослідження стереотипів і переконань ВПО відкриває нові можливості для удосконалення підходів у наданні соціальних послуг та сприяє більш ефективній інтеграції переміщених осіб у нові соціальні середовища. Це особливо важливо для стійкого розвитку громад в умовах війни та в післявоєнний період.

Мета дослідження полягає у виявленні та аналізі стереотипів і переконань внутрішньо переміщених осіб в контексті трансформації системи соціальних послуг в Україні під час війни. В умовах гуманітарної кризи виникають нові виклики для

соціальної політики, і розуміння особистісних уявлень ВПО є ключовим для створення ефективних та інклюзивних механізмів підтримки. Тому дослідження спрямоване на вивчення того, як стереотипи впливають на доступ до послуг, адаптацію ВПО в приймаючих громадах і формування соціального капіталу. Додатковим завданням є дослідження переконань самих переміщених осіб щодо системи соціальних послуг, їхніх очікувань, рівня довіри та задоволеності допомогою. Адже саме від цих факторів залежить, чи будуть соціальні інтервенції ефективними, чи зможуть вони підтримати реальну інтеграцію ВПО у нові спільноти. Дослідження також має на меті виявити бар'єри, що виникають через стереотипне мислення як у середовищі ВПО, так і серед представників приймаючих громад та працівників соціальних служб. Загалом, мета роботи – надати ґрунтовний аналіз сучасного стану стереотипів та переконань, а також запропонувати рекомендації для удосконалення практик адаптації системи соціальних послуг в умовах війни. Це дозволить підвищити якість допомоги, зменшити рівень соціальної напруги і сприяти побудові більш згуртованого суспільства, орієнтованого на повагу, підтримку і права кожної людини незалежно від її статусу ВПО.

Повномасштабна війна в Україні стала тригером масового внутрішнього переміщення населення. Таке явище поставило перед українським суспільством низку викликів, серед яких ключове місце посідає питання адаптації ВПО у нових соціокультурних середовищах. У цьому контексті система соціальних послуг, що зазнала суттєвих змін в умовах війни, виконує критично важливу роль – як інструмент забезпечення базових потреб, так і засіб інтеграції. Водночас, ефективність доступу до цих послуг багато в чому залежить від стереотипів та переконань як самих переселенців, так і представників приймаючих громад та фахівців соціальної сфери.

Стереотипи, які супроводжують процеси внутрішньої міграції, мають амбівалентну природу. З одного боку, вони можуть виступати бар'єром для комунікації, довіри й ефективної взаємодії, з іншого – створювати передумови для солідарності та взаємодопомоги. ВПО нерідко потрапляють у ситуацію, коли їм доводиться долати не лише матеріальні труднощі, але й емоційно-психологічний тиск, пов'язаний із упередженим ставленням. Наприклад, у публічному просторі можуть циркулювати уявлення про переселенців як про «залежних» або «пасивних» бенефіціарів державної допомоги, що потребують постійного контролю. Водночас самі ВПО можуть формувати внутрішні переконання про неефективність або навіть ворожість системи соціальних послуг, особливо у разі зіткнення з бюрократичними процедурами, чергами, нерозумінням з боку персоналу. Такі переконання часто базуються не лише на особистому досвіді, а й на міжособистісному обміні інформацією, у тому числі в соціальних мережах.

Система соціальних послуг в умовах війни зазнала серйозних трансформацій. Одним із ключових векторів стало цифрове розширення – зокрема, активне впровадження платформи «Дія», електронної черги, онлайн-консультацій. Однак, попри технічний прогрес, виникають нові виклики, пов'язані з цифровою нерівністю, недостатнім рівнем цифрової грамотності серед певних категорій населення, а також недовірою до нових форм взаємодії з державою. Стереотипи щодо того, що «онлайн-сервіси не працюють» або «все одно нічого не дадуть», поширюються серед ВПО, особливо старшого віку, що призводить до відмови від користування доступними інструментами. Водночас, з боку працівників соціальної сфери можуть існувати стійкі уявлення про переселенців як про складних клієнтів, що створюють додаткове навантаження на систему, що своєю чергою впливає на якість надання послуг [5, с. 67].

У цьому контексті важливо враховувати, що переконання є глибше вкоріненими за стереотипи – вони формуються на основі особистого досвіду та когнітивних оцінок, і мають стійкий характер. Якщо ВПО неодноразово стикалися з байдужістю, формалізмом або відсутністю чітких відповідей на запити, це зміцнює переконання про те, що звернення до соціальних служб не має сенсу. Такий досвід призводить до втрати довіри до держави загалом, що є небезпечним у довгостроковій перспективі. З іншого боку, позитивна взаємодія з фахівцями, отримання чіткої інформації та швидкої допомоги можуть змінити переконання на конструктивніші, сприяючи підвищенню соціального капіталу й посиленню горизонтальних зв'язків у громадах.

В умовах трансформації системи соціальних послуг важливо впроваджувати практики, які не лише відповідають технічним і правовим стандартам, але й враховують соціально-психологічний вимір взаємодії з ВПО. Наприклад, підготовка персоналу до роботи в умовах стресу, навчання ненасильницькій комунікації, створення центрів психологічної підтримки та системи зворотного зв'язку з клієнтами – усе це сприяє руйнуванню упреджень та формуванню довіри. Успішними виявилися також ініціативи, коли самі ВПО залучаються до розробки або оцінювання соціальних програм, виступаючи не лише як отримувачі послуг, а як партнери у процесі їхнього покращення. Це змінює не лише сприйняття самих себе, а й трансформує ставлення суспільства до переселенців як до повноцінних суб'єктів соціального діалогу.

Так, подолання бар'єрів у вигляді стереотипів і негативних переконань потребує комплексного підходу. Необхідно враховувати як індивідуальні фактори (досвід, освіту, емоційний стан ВПО), так і системні чинники (доступність інформації, готовність персоналу до змін, прозорість процедур). Особливу роль відіграє постійне моніторингування змін у соціальному кліматі, дослідження ставлення громад до ВПО та аналіз ефективності

адаптаційних стратегій. Успішна інтеграція внутрішньо переміщених осіб неможлива без зміни наративів і переосмислення ролі системи соціальних послуг – від адміністративного інструменту до платформи солідарності, підтримки й розвитку [1, с. 57].

Одним із важливих напрямів ефективної інтеграції внутрішньо переміщених осіб є створення центрів підтримки громади. Такі центри виконують роль «точок опори» для переміщених осіб, забезпечуючи їх базовими соціальними послугами, юридичною консультацією, психологічною підтримкою та можливістю для неформального спілкування. Вони часто функціонують на базі закладів культури, освітніх установ або у спеціально створених просторах, що робить їх доступними для широкого кола населення. Центри підтримки сприяють зміцненню соціальних зв'язків як серед самих ВПО, так і між переселенцями та місцевими мешканцями, що позитивно впливає на процес їхньої адаптації та інтеграції в нове середовище. Завдяки проведенню спільних заходів, майстер-класів, тренінгів та свят, створюється атмосфера співпраці й взаємоповаги. Особливо важливо, що такі центри часто працюють за принципом «рівний-рівному», залучаючи самих ВПО до волонтерства та організації активностей. Це не лише сприяє активізації переселенців, а й підвищує їхню самооцінку та мотивацію брати участь у житті громади. Робота центрів також дозволяє вчасно виявляти проблеми й потреби ВПО, оперативно спрямовувати їх до відповідних служб підтримки. В умовах війни такі ініціативи стали життєво необхідними для збереження соціальної стабільності та згуртованості українського суспільства.

Важливим елементом адаптаційних практик є також реалізація навчальних проєктів для ВПО. Йдеться про освітні програми, професійні курси перекваліфікації, тренінги з розвитку м'яких навичок (soft skills) та лідерства, які допомагають переселенцям не лише здобути нові знання та вміння, а й відчути свою цінність у приймаючій громаді. Освіта та професійна інтеграція дають змогу ВПО активніше долучатися до економічного й соціального життя нових громад, сприяючи підвищенню їхньої самостійності та впевненості у власних силах.

Окремої уваги заслуговують ініціативи, спрямовані на зміцнення довіри між різними групами населення. Це можуть бути спільні культурні заходи, волонтерські проєкти, діалоги громад, спрямовані на подолання упреджень та стереотипів щодо ВПО. Такі ініціативи сприяють формуванню єдиного громадського простору, в якому кожен – незалежно від місця народження чи обставин переселення – відчуває свою важливість і підтримку. Зміцнення довіри є ключовим фактором для стійкості громад у період війни та після її завершення.

У процесі дослідження переконань внутрішньо переміщених осіб стосовно системи соціальних послуг виявляються ключові аспекти, що визна-

чають їхнє ставлення до механізмів державної підтримки в умовах війни. Очікування ВПО стосуються насамперед оперативності надання допомоги, її прозорості, індивідуалізованого підходу до вирішення потреб та поваги до їхньої гідності. Багато переселенців очікують не лише матеріальної підтримки, але й реальної можливості соціальної інтеграції, доступу до якісної освіти, медицини, працевлаштування та психологічної реабілітації. Водночас спостерігається певний рівень недовіри до ефективності роботи соціальних служб, який зумовлений як попереднім досвідом взаємодії з державними структурами, так і нерівномірністю доступу до послуг у різних регіонах України.

Рівень довіри ВПО до системи соціальних послуг є показником успішності адаптаційної політики держави. На жаль, значна частина переселенців демонструє критичне ставлення до існуючих практик, особливо в контексті надмірної бюрократизації процесів, довгого очікування рішень та недостатньої чутливості до індивідуальних обставин. Разом з тим, позитивний досвід отримання допомоги через прозорі, відкриті та швидкі механізми (наприклад, через цифрові платформи, мобільні бригади соціальних працівників) значною мірою сприяє підвищенню рівня довіри та мотивації до подальшої співпраці з соціальними інституціями. Оцінка якості та доступності послуг серед ВПО часто залежить від того, наскільки послуги відповідають реальним запитам: можливості отримати консультацію без тривалих черг, доступність соціальної допомоги у віддалених населених пунктах, інклюзивність програм підтримки.

Особливу увагу приділено трансформаційним процесам у сфері соціальної політики, які були прискорені викликами воєнного часу. Одним із найважливіших напрямів змін є розвиток мобільних соціальних служб, які дозволяють оперативно реагувати на потреби ВПО у найвіддаленіших районах. Мобільні бригади забезпечують гнучкість надання допомоги, знижуючи бар'єри доступу до послуг. Паралельно активізується застосування мультидисциплінарних підходів: створення команд, до складу яких входять соціальні працівники, психологи, юристи, медичні фахівці. Такий комплексний підхід дає змогу комплексно вирішувати проблеми ВПО, підвищуючи ефективність підтримки. Крім того, особливе значення надається індивідуалізації програм допомоги. В умовах війни кожен випадок переміщення має свою унікальну історію й набір потреб, тому уніфіковані підходи більше не працюють.

Сучасна система соціальних послуг прагне переходити від загальних шаблонів до побудови індивідуальних планів підтримки для кожної родини або особи. Така трансформація орієнтується на довгострокову перспективу: не лише надання екстреної допомоги, а й підтримку самостійного життя, працевлаштування, соціальної інтеграції переселенців у нові громади. Ці процеси є основою для створення більш стійкої, гнуч-

кої та ефективної системи соціальної підтримки в Україні.

Перспективи подальших наукових досліджень полягають у глибшому аналізі взаємозв'язку між стереотипами, переконаннями ВПО та ефективністю трансформованої системи соціальних послуг в умовах війни. Зокрема, актуальним є вивчення того, яким чином особистісний досвід взаємодії з соціальними інституціями формує стійкі переконання щодо надійності та доступності державної допомоги. Варто також дослідити роль цифрових інструментів у зміні моделей поведінки ВПО щодо користування соціальними послугами, а також ступінь впливу цифрової нерівності на формування нових бар'єрів. Не менш важливо розглядати феномен «самостигматизації» серед переселенців, який виникає як наслідок внутрішньо засвоєних негативних уявлень і може перешкоджати активному включенню у життя громади. Перспективним є також вивчення регіональних відмінностей у сприйнятті ВПО та в роботі місцевих соціальних служб, що дозволить розробити диференційовані моделі адаптації. Крім того, доцільно зосередити увагу на розробці інструментів подолання негативних стереотипів через міжкультурний діалог, медіа-кампанії та освітні програми. Окремого значення набуває дослідження довготривалого впливу позитивного досвіду взаємодії з соціальними службами на відновлення довіри до державних інституцій загалом. Важливим напрямом також є вивчення потенціалу ВПО як агентів змін у громадах, які здатні ініціювати нові соціальні практики та бути партнерами у реформуванні системи соціального захисту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Блюк Н. В. Адміністративно-правові аспекти соціального захисту внутрішньо переміщених осіб. *Juris Europensis Scientia*. 2023. № 5. С. 55–59.
2. Гундєртайло Ю. Д. *Проблеми стигматизації і самостигматизації внутрішньо переміщених осіб у процесі відновлення життєвої неперервності після переживання травматичних подій. Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 2018. № 42. С. 160–169.
3. Іванченко О. М., Ковальчук Т. С. Соціальні стереотипи щодо внутрішньо переміщених осіб в Україні: аналіз впливу на інтеграційні процеси. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2021. Т. 4(2). С. 45–52.
4. Недря К. М., Трубавіна І. М., Череди́ченко О. Ю. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в Україні. Суспільство і особистість у сучасному комунікаційному дискурсі: матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф. Запоріжжя. 2022. С. 40–43.
5. Петренко Л. В., Сидоренко М. П. Трансформація системи соціальних послуг в Україні в умовах збройного конфлікту: виклики та перспективи. *Вісник соціальної роботи*. 2022. № 3. С. 60–68.
6. Селіхов Д. А. Правові основи соціального захисту внутрішньо переміщених осіб. *Науковий віс-*

ник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2024. № 1(84). С. 103–108.

7. Трубавіна І. М. Проблеми внутрішньо переміщених осіб в Україні як основа ведення випадку в соціальній роботі з ними. Гібридна війна на Сході України в міждисциплінарному вимірі: витоки, реалії, перспективи реінтеграції. Старобільськ: ДЗ «ЛНУ ім. Т. Шевченка». 2017. С. 320–342.

8. Шапошникова І. В., Пристай І. Р. Стратегії та виклики інтеграції внутрішньо переміщених осіб у територіальних громадах в умовах воєнного стану. Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування. 2024. № 11. URL: <https://www.reicst.com.ua/pmtl/article/view/2024-11-02-04/2024-11-02-04> (дата звернення: 25.03.2025)